

Kirjoja

Minna Santaoja^a

Mikä on luontosuhteen rooli maailmassaolon jäsentäjänä ympäristökriisien ajassa?

Heidi Björklund, Kaisa Hiltunen, Jenna Purhonen, Minna Rainio, Nina Sääskilähti & Antti Vallius (toim.)

Luontosuhteiden luonto. Taiteentutkimuksen ja ekologian näkökulmia. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 133, Jyväskylän yliopisto 2022. (368 s.)

Jos olet kaivannut määritelmää luontosuhteen käsitteelle, Björklundin ja kumppaneiden toimittaman teoksen johdantoluku tarjoilee seuraavan (s. 11–12):

”Ihmisen luontosuhde on jatkuvasti muovautuva prosessi, johon vaikuttavat muun muassa odotukset, eri lähteistä saatu tieto, luonto- ja taidekokemukset sekä kulttuuriset representaatiot. Representaatioiden osalta vaikutteita saadaan niin kansallisen kulttuurin perinteestä kuin kansainvälisistä kulttuurituotteista, kuten esimerkiksi maalauksista ja elokuvissa kuvatuista spektakkelimaisista uhkakuvista sekä ihmisen ja villin luonnon kohtaamisista.”

Luontosuhde on siis moniulotteinen ilmiö, ja niinpä sitä on luontevaa tutkia monitieteisesti ja -menetelmäisesti. *Luontosuhteiden luonto* -teos on syntynyt tutkimushankkeen ”Taide, ekologia ja ihmisen monimuotoinen luontosuhde – kohti yhteistä tulevaisuutta” tuloksena. Hankkeessa ihmisen ja muun luonnon suhdetta lähestyttiin ekologian, taiteentutkimuksen ja kulttuurintutkimuksen keinoin. Mainittujen alojen tutkijoiden lisäksi hankkeeseen osallistui taiteilijoita, mutta kirja on kuitenkin eri alojen tutkijoiden kirjoittama. Johdantoluvussa Ristiriitainen luontosuhde hankkeen menetelmävalintojen kerrotaan liittyneen eri tutkimusaloilla virinneeseen kiinnostukseen luovia ja taideperustaisia menetelmiä kohtaan. Tieteen ja taiteen yhdistämisestä hankkeissa näyttää tulleen pikemmin sääntö kuin poikkeus – siihen myös kannustetaan eri rahoitusmuodoissa. Usein vaikuttaa kuitenkin siltä, ettei taidetta ole integroitu läpäisevästi kysymyksenasetteluun ja toimintaan, vaan taiteen rooli jää varsin ulkokohtaiseksi, lähinnä keinoksi viestiä tutkimustuloksista. Taiteella olisi kuitenkin välineitä rakentaa monialaista yhteistyötä ja uudenlaista tiedonmuodostusta. Björklundin ja kumppaneiden hankkeessa kehitettiin rajoja ylittäviä yhteistyömuotoja lähtien yhteisistä tutkimuskysymyksistä ja monimenetelmäisesti kerättyjen aineistojen yhteisestä analyysistä.

Johdanto- ja yhteenvetolukujen lisäksi kirjassa on seitsemän lukua, joissa analysoidaan hankkeessa kerättyjä aineistoja eri näkökulmista. Tutkimuksen osallistujat täyttivät

^a Metsätieteiden osasto Itä-Suomen yliopisto, minna.santaoja@uef.fi

ilmoittautuessaan luontosuhdekyselyn, minkä lisäksi he osallistuivat vaihtelevasti elokuvien ja äänitaideteoksen vastaanottotutkimukseen sekä kahteen erityyppiseen työpajaan. Nina Säaskilahti kehittää esimerkiksi artikkelissaan ekoakustisessa työpajassa kokeiltua kuuntelukirjoittamisen menetelmää ihmistä suhteellistavana harjoituksena ja toisia lajeja kohti avautumisena.

Kirjassa mainitaan luonnontieteiden ja yhteiskuntatieteiden yhteistyön olevan jo vakiintuneempaa mutta luonnontieteiden ja humanististen tieteiden välisen yhteistyön olevan vielä vähäistä. Noinkohan vain, huomasin pohtivani. Jollakin tavalla minusta tuntuu, että luonnontieteiden ja humanististen tieteiden yhteistyö voi olla jopa helpompaa niiden toisalta täysin erilaisten mutta samankaltaisesti rajautuvien ihmiskäsitysten vuoksi. Luonnontieteellisessä ympäristötutkimuksessa, karrikoiden tietysti, ihmisestä puhutaan lajinomaisesti, yleisellä tasolla, usein pahantekijänä. Humanistisissa tieteissä fokus on tavanomaisesti yksilössä ja tämän kokemuksessa. *Luontosuhteiden luonto* -teoksen johdannossa kirjoittajat kertovat heitä motivoineen kysymyksen siitä, miksi luontokato ei ole saanut yhteiskuntia laajemmassa mittakaavassa toimimaan luonnonsuojelun puolesta, vaikka luontoa pidetään tärkeänä ja suhdettamme siihen läheisenä. Huomasin närkästyväni. Miten selkeästi yhteiskuntatieteelliseen kysymykseen voisi päästä kiinni yksilön luontosuhteen keskittyvällä tutkimuksella? Sekä luonnontieteet että humanistiset tieteet sivuuttavat ihmisyyshäviöiden kertautuvan monimutkaisuuden ja ristiriitaisten hyvien intentioiden poliittisuuden. (Ja tietysti siksi ajatukseni kiertyvät takaisin toteamaan monitieteisen, poikkitieteellisen tahmeanherkullisen yhteistyön välttämättömyyden.)

Sattumalta juuri teoksen luettuani tulin käyneeksi Taidekeskus Ahjossa Joensuussa, missä oli esillä Matilda Aaltosen ja Outimaja Hakalan (2021) videoteos *Läjienvälisiä kohtaamisia*. Videon tekijät hakeutuivat kohtaamisiin toislajisten kanssa, niiden ehdoilla, ollen pitkään hiljaa paikallaan. He kohtasivat muun muassa joutsenia, supikoiran, lintuja ja oravia. Kun ihminen malttoi odottaa, toislajiset tulivat lähelle, tutkimaan löytyisikö repusta jotakin evästä. *Luontosuhteiden luonto* -kirjan luettuani teos puhutteli minua voimakkaasti. Tunsin, että tällaista luontosuhdetta tarvitsemme, hiljaa oloa ja paikallaan kuuntelua sen sijaan, että jatkuvasti analysoimme luontosuhteita kulttuuristen kerrostumien kautta. Elämyyden tunnistamista itsessämme ja ei-sanalliselle vuorovaikutukselle avautumista.

Sain näyttelystä mukaani Elisa Aaltolan ja työryhmän (2022) kirjasen *Voiko eläintä kertoa?* Siinä Salla Tuomivaara (2022) kirjoittaa esseessään Jacques Derridan ajatteluun viitaten, että eläimen käsitteestä pitäisi kenties pyrkiä kokonaan eroon. Sana ”eläin” häivyttää eläinten väliset erot ja luo yksikkömuotoisen vastakohdan ihmiselle. Alan päästä sen jäljille, mikä minua *Luontosuhteiden luonto* -kirjaa lukiessa hiersi. Jos ”eläin” on kategoriana liian yleinen, on ”luonto” yläkäsitteenä vielä yleisempi. Luontosuhteista puhuminen tuntuu sisällöttömältä. Luontosuhde on moninainen, kontekstisidonnainen ja muuttuva. Ei ole yhtä ”luontoa”, johon olisimme suhteessa jollakin ihmiselle ominaisella, yhtenevällä tavalla. Metsäsuhde ja suosuhde tuntuvat jo hiukan spesifimmiltä kiinnittyessään tietynlaiseen luonnonympäristöön. Onko, ja millä tavalla, luontosuhde ylipäätyään relevantti käsite ja tarkastelun kohde pohdittaessa ihmisen paikkaa ympäristökriisien maailmassa?

Luontosuhteiden luonto -teos ei jätä lukijaa näiden pohdintojen kanssa yksin. Kirjassa puretaan auki aikaisempaa tutkimusta luonnon ja luontosuhteen hankalista ja moniulotteisista käsitteistä. Kirjoittajat toteavat, ettei tavoitteena ole muodostaa kokonaisvaltaista käsitystä suomalaisten luontosuhteesta, sillä sitä eivät aineistot mahdollista. Lisäisin, että suomalaiset ovat sen verran moninainen joukko, että kokonaisvaltaista käsitystä on ylipäätyään mahdotonta muodostaa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei luontosuhteesta voisi sanoa mitään. Teoksessa on muun muassa eroteltu luontosuhteen eri ”tasoja” (s. 83):

”Jollekin tuntuu riittävän oma tunne siitä, että luonto on itselle tärkeä ja merkityksellinen asia. Joku toinen taas kokee, että luontosuhde vaatii aktiivista ylläpitoa esimerkiksi omia retkeilytaitoja tai kasvintunnistustaitoja harjoittamalla tai osallistumista työhön luonnon hyönteiksi.”

Luontosuhde voi merkitä samallekin ihmiselle monta asiaa. Luonnossa liikkuminen tunnetusti virvoittaa, mutta jään miettimään, vaatiiko luonnon puolesta toimiminen aktiivista luonnossa oleilua ja sitä kautta syntyvää ”luontosuhdetta”. Kirjoittajat viittaavat yleisötutkimuksiin, joiden mukaan kokemukselliset prosessit ovat analyyttisiä prosesseja tärkeämpiä ihmisten näkemyksiin vaikuttamiseksi. Jonkinlainen omakohtainen luontosuhde lienee tarpeen. Kirjoittajat nostavat esiin luonnonlukutaidon eli kyvyn ymmärtää luonnon toimintaa, biologiaa ja ekologiaa. Kirjoittajat ehdottavat luonnonlukutaitoon sisältyvän huomaamisen kyvyn harjoittamista ympäristöahdistuksen haihduttamiseksi, toivon ylläpitämiseksi ja luontokiinnostuksen virittämiseksi. Luonnonlukutaito on toki lajintuntemusta laajempi käsite, mutta keuhkoa lajintuntemustani ikäni surreena jään pohtimaan, että luonnonlukutaidon vaatimus voi myös ahdistaa sen asettaessa yhdenlaisen normin luontosuhteelle. Mietin että luonnon moninaisuutta on mahdollista hahmottaa, ymmärtää ja arvostaa myös esimerkiksi visuaalisesti ja esteettisesti lajeja nimeämättä – mutta monenlaista tietämystä ja luonnonlukutaitoa sekin tietysti vaatii.

Samaan tapaan kuin *Voiko eläintä kertoa?* -kirjanen, myös *Luontosuhteiden luonto* pyrkii purkamaan ihmisen ja luonnon vastakkainasettelua. Erämaasta kirjoittaneen William Crononin ajatteluun viitaten tekijät kirjoittavat (s. 319):

”Jos ihminen määritellään luonnon ulkopuolelle ja jos tälle läsnäolo luonnossa tällöin tarkoittaa sen tuhoa, ei ihmiselle jää myöskään mahdollisuuksia tarjota ratkaisuja erilaisiin ympäristöongelmiin. Ruokkimalla kyseistä dualismia vähenevät samalla myös mahdollisuutemme ymmärtää, miten eettinen, kestävä ja kunniallinen ihmisen paikka luonnossa voisi todellisuudessa olla.”

Luontosuhteiden luonto -teoksen vahvuus on käsitteen monipuolisen pohdinnan rinnalla erityisesti empiiristen menetelmien ja aineistojen analyysin esittelyssä sekä tieteen ja taiteen välisen tiiviin yhteistyön kuvauksissa. Teos voisi soveltua jopa oppikirjaksi tai haku-teokseksi niille, joita tieteen ja taiteen moninaisten menetelmien soveltaminen luontosuhteen tutkimiseen kiinnostaa. Myös analyysi taiteen roolista kansallisromanttisten luontokäsitysten syntyemisessä on hyvin valaisevaa, mutta rohkaisevasti tämäkin suhde nähdään muuttuvana. Teos tulee hausalla tavalla osoittaneeksi ihmisen osan maailmassa (s. 72):

”Eliökunnan monimuotoisessa sukupuussa asetumme lopultakin pieneen oksankärkeen muiden peräsiimaisten kanssa.”

Lähteet

- Aaltola, E., Aaltonen, M., Gustafsson, L., Haasjoki, P., Hakala, O., Kaski, L., Lonka, P. & Tuomivaara, S. (2022) *Voiko eläintä kertoa? Eläinten käsitteellistämisen haasteet tieteissä ja taiteissa*. Grano, Helsinki.
- Aaltonen, M. & Hakala, O. (2021) Lajienvälisiä kohtaamisia. Videoteos. Esillä Taidekeskus Ahjossa Joensuussa 10. –25.5.2023.
- Tuomivaara, S. (2022) Mitä tarkoittaa olla eläin ja voiko sitä kertoa? Teoksessa Aaltola, E., Aaltonen, M., Gustafsson, L., Haasjoki, P., Hakala, O., Kaski, L., Lonka, P. & Tuomivaara, S. *Voiko eläintä kertoa? Eläinten käsitteellistämisen haasteet tieteissä ja taiteissa* 8–14. Grano, Helsinki.